

QADIMGI TURKIY YOZMA YODGORLIKLARNI O'RGANISHNING ZAMONAVIY TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Usmonov Salohiddin Dushan o'g'li

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetining Pedagogika
va jismoniy madaniyat kafedrası katta o'qituvchisi*

G-mail: usmonovsalohiddin1@gmail.com

Telefon raqam: +998 99 073 99 62

Ziyodullayeva Fotima Alisher qizi

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetining "pedagogika
va tillarni o'qitish" fakulteti "O'zbek tili va adabiyoti" yo'nalishi 1-bosqich
talabasi*

G-mail: fotimaziyodullayeva95@gmail.com

Telefon raqam: +998 94 702 46 36

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada qadimgi turkiy yozma yodgorliklarning, xususan, O'rxun-Enasoy obidaları bitiklarining zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati har tomonlama tahlil qilinadi. Ushbu yozma manbalarning tarixiy, lingvistik va tarbiyaviy jihatlari ilmiy asosda yoritilib, ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning samarali yo'llari ko'rsatib beriladi. Qadimgi turkiy bitiklarni o'rganish orqali talabalarda tarixiy tafakkur, milliy o'zlikni anglash, tanqidiy fikrlash hamda ilmiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: qadimgi turkiy yozma yodgorliklar, O'rxun-Enasoy bitiklari, turkiy tillar tarixi, zamonaviy ta'lim, milliy madaniy meros, filologik tahlil, ta'lim metodikasi

THE IMPORTANCE OF STUDYING ANCIENT TURKISH WRITTEN MONUMENTS IN MODERN EDUCATION

Abstract: This scientific article comprehensively analyzes the role and significance of ancient Turkic written monuments, in particular the Orkhon-Yenisei inscriptions, in the modern education system. The historical, linguistic and educational aspects of these written sources are scientifically highlighted and effective ways of their application in the educational process are shown. The study of ancient Turkic inscriptions provides opportunities for students to develop historical thinking, understanding of national identity, critical thinking and scientific analysis skills.

Keywords: *ancient Turkic written monuments, Orkhon-Yenisei inscriptions, history of Turkic languages, modern education, national cultural heritage, philological analysis, educational methodology*

ВАЖНОСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ДРЕВНИХ ТУРЕЦКИХ ПИСЬМЕННЫХ ПАМЯТНИКОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: Данная научная статья всесторонне анализирует роль и значение древнетюркских письменных памятников, в частности орхон-енисейских надписей, в современной системе образования. Научно освещены исторические, лингвистические и образовательные аспекты этих письменных источников, а также показаны эффективные способы их применения в образовательном процессе. Изучение древнетюркских надписей предоставляет студентам возможности для развития исторического мышления, понимания национальной идентичности, критического мышления и навыков научного анализа.

Ключевые слова: древнетюркские письменные памятники, орхон-енисейские надписи, история тюркских языков, современное образование, национальное культурное наследие, филологический анализ, методика преподавания.

KIRISH

O'rxun-Enasoy bitiklari turkiy xalqlarning ilk yozma tarixini aks ettiruvchi eng muhim manbalardan biri hisoblanadi. "Kultegin", "Bilga qoqon" va "Tonyukuk" bitiklarida turkiy davlatlarning tashkil topishi, siyosiy kurashlar, tashqi dushmanlarga qarshi olib borilgan harbiy yurishlar hamda davlat boshqaruvi tizimi aniq tarixiy faktlar asosida bayon etilgan.

Globalashuv jarayoni kuchaygan bugungi davrda har bir xalq uchun o'z milliy madaniy merosini asrab-avaylash va uni yosh avlod ongiga singdirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy taraqqiyoti va ma'naviy qadriyatlari eng avvalo uning yozma manbalari orqali namoyon bo'ladi. Shu jihatdan qaralganda, turkiy xalqlarning eng qadimgi yozma yodgorliklari bo'lgan O'rxun-Enasoy bitiklari alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur bitiklar VII–VIII asrlarda yaratilgan bo'lib, ular turkiy xalqlarning siyosiy hayoti, davlat boshqaruvi, ijtimoiy munosabatlari va dunyoqarashi haqida muhim tarixiy ma'lumotlarni o'zida mujassam etgan. Qadimgi turkiy yozma yodgorliklarni zamonaviy ta'lim tizimida o'rganish nafaqat tarixiy bilimlarni kengaytiradi, balki yosh avlodda milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Ushbu bitiklar orqali turkiy xalqlarning davlatlilik an'analari, hukmdorning xalq oldidagi mas'uliyati va davlat barqarorligini ta'minlash masalalari yoritiladi. Ayniqsa, xalq va hukmdor o'rtasidagi o'zaro ishonch va mas'uliyat masalasi bitiklarda muhim g'oya sifatida ilgari surilgan. Bu jihatlar qadimgi turkiy yozma yodgorliklarni tarix fanida bebaho manba sifatida baholashga asos bo'ladi.

ASOSIY QISM

Zamonaviy ta'lim jarayonida qadimgi turkiy yozma yodgorliklarni o'rganish metodikasi an'anaviy yondashuvdan farqli ravishda innovatsion va integrativ xarakter kasb etmoqda. Bugungi kunda ta'lim jarayonida faqat matnni o'qish va tarjima qilish bilan cheklanib qolmasdan, balki yozma yodgorliklarni tahlil qilish, ularning tarixiy kontekstini ochib berish va zamonaviy ilmiy qarashlar bilan bog'lash muhim hisoblanadi. Bu esa talabalarning faolligini oshiradi va bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga imkon yaratadi.

Qadimgi turkiy yozma yodgorliklarni o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Jumladan, bitik matnlarini transliteratsiya va transkripsiya asosida tahlil qilish, har bir jumlaning semantik va grammatik tuzilishini ochib berish talabalarda ilmiy tahlil ko'nikmalarini shakllantiradi. Ushbu jarayonda qadimgi va hozirgi til birliklarini qiyoslash orqali til taraqqiyotining tarixiy bosqichlari aniq ko'rsatib beriladi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish qadimgi turkiy yozma yodgorliklarni o'rganishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron platformalarda joylashtirilgan bitik matnlari, ularning lotin va kirill alifbosidagi variantlari, izohli tarjimalar hamda xaritalar orqali talabalarda vizual tasavvur shakllanadi. Bu esa murakkab tarixiy matnlarni tushunishni osonlashtiradi va dars jarayonini qiziqarli qiladi.

Fanlararo integratsiya ham mazkur yodgorliklarni o'qitishda muhim metodik vosita hisoblanadi. Tarix, adabiyot, tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanlari o'zaro uyg'unlashtirilgan holda o'qitilganda, talabalarda mavzuga nisbatan yaxlit va tizimli qarash shakllanadi. Masalan, O'rxun-Enasoy bitiklari tarix fanida siyosiy manba sifatida, tilshunoslikda esa fonetik va grammatik tahlil obyekti sifatida o'rganilishi mumkin. Qadimgi turkiy yozma yodgorliklarni o'qitish jarayonida muammoli ta'lim usullaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Talabalarga bitiklarda ko'tarilgan muammolar davlat boshqaruvi, xalq va hukmdor

munosabatlari, birlik va parokandalik masalalari - asosida mustaqil fikr yuritish topshiriqlari berilishi ularning tanqidiy tafakkurini rivojlantiradi. Bu esa zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, qadimgi turkiy yozma yodgorliklarni o'rganish ta'lim jarayonida tarbiyaviy vazifani ham bajaradi. Bitiklarda ilgari surilgan vatanparvarlik, xalq manfaatiga sadoqat, adolatli boshqaruv kabi g'oyalar bugungi yosh avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu g'oyalarni zamonaviy hayot bilan bog'lab tushuntirish talabalarning tarixga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi.

Qadimgi turkiy yozma yodgorliklar turkiy tillarning fonetik, morfologik va leksik taraqqiyotini o'rganishda asosiy ilmiy manba hisoblanadi. Bitiklarda uchraydigan ko'plab so'zlar va grammatik shakllar hozirgi o'zbek tilida ham saqlanib qolgan bo'lib, bu holat til taraqqiyotining uzluksizligini ko'rsatadi. taraqqiyotini o'rganishda asosiy ilmiy manba hisoblanadi. Bitiklarda uchraydigan ko'plab so'zlar va grammatik shakllar hozirgi o'zbek tilida ham saqlanib qolgan bo'lib, bu holat til taraqqiyotining uzluksizligini ko'rsatadi.

Qadimgi turkiy til bilan hozirgi o'zbek tili o'rtasidagi qiyosiy tahlil talabalarga til tarixini ilmiy asosda tushunish imkonini beradi. Zamonaviy ta'limda bunday tahlil usullaridan foydalanish filologik bilimlarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Qadimgi turkiy bitiklarda vatanparvarlik, adolat, birlik va xalq manfaatini himoya qilish g'oyalari yetakchi o'rinni egallaydi. Bitiklar mazmunida xalqni ogohlikka chaqirish, ichki nizolardan ogohlantirish va davlatmustaqilligini asrash masalalari alohida ta'kidlangan.

Mazkur g'oyalar zamonaviy ta'lim tizimida yoshlarning ma'naviy kamolotini ta'minlashda muhim tarbiyaviy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bois qadimgi turkiy yozma yodgorliklarni o'rganish faqat ilmiy emas, balki ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyatga ham ega.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Qadimgi turkiy yozma yodgorliklarni o'rganishda elektron matnlar, transliteratsiya va transkripsiya usullari, vizual xaritalar hamda interfaol mashg'ulotlardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. Fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarni mustaqil izlanishga undaydi, ularning ilmiy tafakkurini rivojlantiradi va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Malov S.E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti. - Moskva, 1951.
2. Klyashtorniy S.G. Drevnetyurkskiye runicheskiye pamyatniki. Sankt-Peterburg, 2003.
3. Rahmonov N. Turkiy tillar tarixi. Toshkent: Universitet, 2018.
4. To'ra Mirzayev. O'zbek folklori va yozma manbalar. - Toshkent: Fan, 2010.